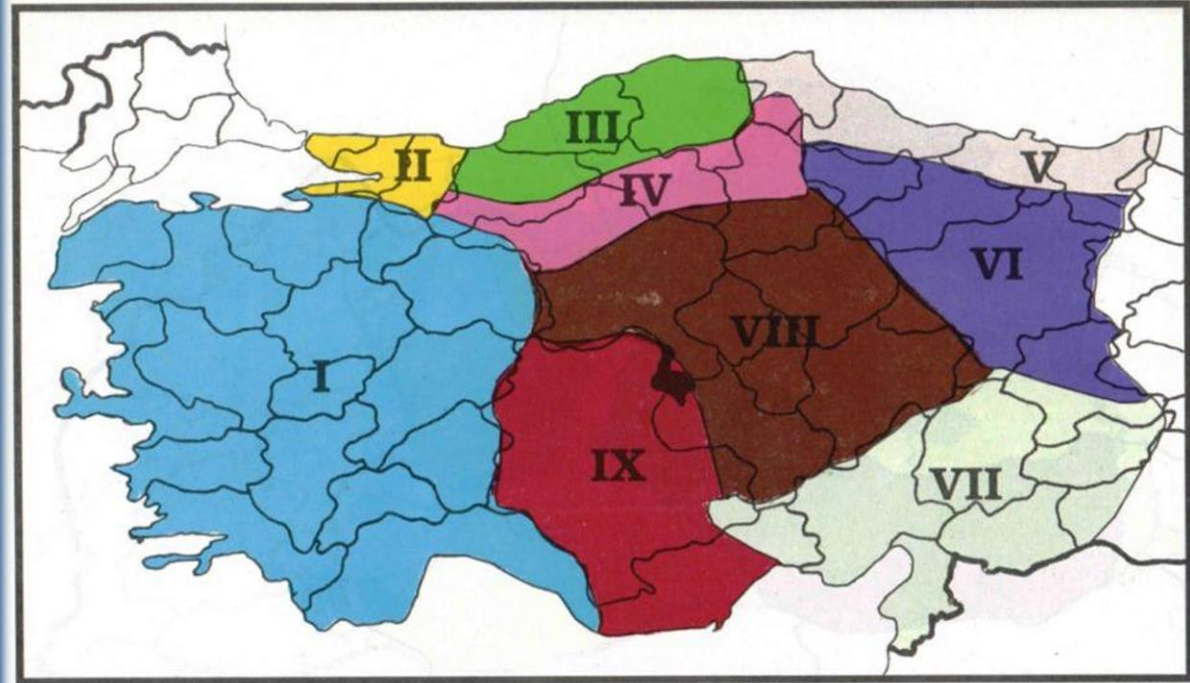

9. Hafta

Batı grubu ağızlarının ortak özellikleri

Nevşehir ağızına ait özellikler

Batı grubu ağızları harita üzerinde aşağıdaki gibi gösterilebilir. Buna göre grubun, fonolojik ve morfolojik özellikler bakımından farklılıklar gösteren dokuz ayrı ağız alanına bölünebileceği anlaşılmaktadır.

BATI GRUBU AĞIZLARININ ALT GRUPLARI
HARİTA -28

Kaynak: Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 1996.

Ağızların tasnifi ile ilgili ilk «akademik» çalışmayı hazırlamış olan Leyla Karahan, önceki slaytta harita şeklinde göstermiş olduğu Batı grubu ağızlarının genel durumunu bu sayfalarda açıklamakta, ...

V. BATI GRUBU AĞIZLARI

A. Ağız Bölgesinin Sınırları ve Diyalektolojik Durumu

Anadolu toprakları üzerinde en geniş alana yayılmış olan ağızlar, Batı Grubu ağızlarıdır. Bu ağız bölgesi, doğuda Kuzeydoğu Grubu ve Doğu Grubu ağızları ile kuşatılmıştır. Bölgenin sınırları kuzeydoğuda Giresun'dan başlar, Sivas, Malatya, Adıyaman, Halfeti ve Birecik'i (Urfa) içine alarak güneyde Suriye sınırına ulaşır. Marmara Denizi, bu ağız bölgesinin kuzeybatıdaki tabii sınırıdır.

Tarihî araştırmalar ve yer adları, 24 Oğuz boyundan 23'ünün Anadolu'da iskân edildiğini göstermektedir⁽¹¹⁴⁾. Bunlardan en fazla yer adına sahip Kayı, Avşar ve Kınık boyları ile, Salur, Çepni, Bayındır, Bayat, Alayuntlu ve Eymir boyları ve daha az oranda diğer boylar, Anadolu ağızlarının teşekkülünde rol oynamıştır⁽¹¹⁵⁾. Tarihî bilgiler, bunlardan Kınık boyunun Ceyhan, Osmaniye, Arapkir, Adıyaman, Sandıklı, Isparta, Burdur, İzmir, Bergama, Tire, Manisa, Alaşehir, Demirci, Gördes, Simav, Balıkesir, Anadolu-Denizli-Çivril arasında ve Ankara, Kütahya, Sivas, Bolu, Kahramanmaraş dolaylarında yerleştiğini gösteriyor. Aynı kaynaklara göre, Salur boyu, Tarsus, Kadirli, Koçhisar, Ereğli, Niğde-Karahisar, Ürgüp, Aksaray, Amasya'nın güneyi, Sivas, Çankırı, Kastamonu- Küre, Sinop, Bolu, Çankırı, Çorum, Manisa (Akhisar, Gediz, Gördes)'ya, Avşar boyu da Gaziantep, Malatya, Tunceli, Elazığ dolaylarına yerleşmiştir. Bu boyların iskân alanlarını kesin çizgilerle ayırmak bugün imkânsız görünmektedir.

16. yüzyılda Anadolu'da çoğu yarı göçebe olarak yaşayan Türk boyları Türkmen ve yörük adları ile anılıyordu. Türkmenler Kızılırmak'ın doğu ve

(114) F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 211-213,

(115) Z. Korkmaz, "Anadolu Ağızlarının Etimik Yapı ile İlişkisi Sorunu", s. 25.

...
*etnik yapının ağızlara
tesir şekillerini tahlil
etmekte ve ağız alanın
coğrafi sınırlarını tespit
etmektedir.*

güneyindeki bölgelerde meskûndü. Yörükler ise daha ziyade bölgenin batısında yaşıyorlardı. Etnik bir anlamı olmayan yörük kelimesi, bu bölgede yaşayan aşiretleri ifade etmektedir ⁽¹¹⁶⁾.

Batı Grubu ağızlarının diyalektolojik yapısında etkili olan bir başka unsur da Kıpçaklardır. Anadolu ağızlarının birçoğunda karşılaştığımız “ñ > y, g > v, s > h, y > c, ş > s vs.” değişimleri, eski bir Kıpçak yerleşmesinin ağızlardaki kalıntılarıdır.

Bölgeye yakın zamanlarda Balkanlardan, Kafkasya’dan, Türkistan ve Kırım’dan gelerek yerleşen Türk toplulukları, kendi ağız özelliklerini korumuşlar ve yerli halkın dilini etkilememişlerdir.

Doğudan batıdaki büyük şehirlere doğru gelişen iç göçler, Batı Grubu ağızlarında bir takım karışma ve kaynaşmalara da yol açmış ve ağız grupları arasındaki farklılıkları derinleştirmiştir.

Batı Grubu ağızlarının temel özellikleri, bölgenin kuzeydoğusunda, Kuzeydoğu Grubu ağızlarının etkisiyle zayıflar. Aynı durum Doğu Grubu ağızlarına komşu olan yörelerde de görülür. Bunlar bölgeler arası geçişi sağlayan köprü ağızlardır.

Kaynak: Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 1996.

Batı grubu ağızlarının başlıca özellikleri

Leyla Karahan tarafından tespit edilmiş ve alıntıladığımız bu metinde maddeler halinde gösterilmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, öğrenci bu maddelerde ortaya konulan fonolojik ve morfolojik özellikleri çözümlene çalışmalarını sırasında metinler üzerinde gözlemlemeye/ayırt etmeye çalışmalıdır.

B. Özellikleri

Batı Grubu ağızlarını diğer ağızlardan ayıran başlıca özellikler şunlardır:

1) Bu ağızlarda ilerleyici benzeşme, gerileyici benzeşmeden daha kuvvetlidir. Bu sebeple tek şekilli birçok ek uyuma tâbi olmuştur (*vardı, yaparşan*).

2) "ê > i" değişmesi bütün Anadolu ağızlarında görülmekle beraber bu ağızlar kadar yoğun değildir (*virnek*).

3) "r, l" ünsüzleri önündeki ünlü türemesi hadisesi, bu ağızlarda düzenli ve kurallıdır (*tilimon*).

4) "g, ğ" ünsüzleri, iki ünlü arasında ve hece sonunda sızıcılaşıp (*bağır-*

(116) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. F. Sümer, "Ağzaları Dair", s. 453-478, "Oğuzlar", s. 174, F. Demirtaş, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", s. 575-615.

, değ-).

5) "k->g, k->ğ- ve t->d-" değişmelerindeki yoğunluk da, bu ağızlarda fazladır (*geçi, ğız, daş*).

6) Arka ve orta damak ünsüzü "n", korunmuştur (*deñiz*).

7) Zamir kökenli teklik 1. ve 2. şahıs ekleri ile bildirme ekleri dar ünlülüdür. Bu ekler çokluk 2. şahısta "-sıñız/-siñiz/-suñuz-süñüz" şeklindedir (*gelirim, gelirsñ, gelirsñiz*).

8) Çokluk 2. şahıs iyelik eki ve iyelik kökenli şahıs eki, Doğu Grubu ağızlarında olduğu gibi büzülme ile yapısını değiştirmemiştir (*babañız, geldñiz*).

9) Duyulan geçmiş zaman eki çok şekillidir (*olmuş, gelmiş*).

10) Şimdiki zaman eki genellikle geniş ünlülüdür (*geliyo, geliye*). Bölgenin doğusunda dar ünlülü şimdiki zaman ekleri kullanan ağızlar da bulunmaktadır (*geliy*).

Kaynak: Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 1996.

Batı grubu ağızları içinde
Nevşehir ağızlarıyla birlikte
VIII. ağız alanını oluşturan bu
grubun ortak fonolojik ve
morfolojik özellikleri

Leyla Karahan tarafından 1996
yılında yayımlanmış olan eserde
maddeler halinde sıralanmıştır.

Yandaki sütunda gösterilmekte
olan bu özelliklerin tümüne,
çözümleme yapacağınız metinde
rastlamayabileceğinizi, burada
yer almayan başka özelliklerin de
metinlerde karşınıza
çıkabileceğini dikkate alarak
ünlü ve ünsüzlerdeki değişmeleri
gösteren başka akademik
çalışmalardan da yararlanmanız
gerektiğini hatırlatmak isterim.

J. VIII. GRUP

Ankara merkez, Haymana, Bâla, Şereflikoçhisar, Çubuk, Kırıkkale, Keskin, Kalecik, Kızılırmak (Çankırı), Çorum merkez ilçesi ve güneyindeki ilçeler, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Kayseri, Şarkışla, Gemerek (Sivas) ağızları bu grupta yer alır.

Özellikleri

1) Bu grubun en belirgin özelliği, damak ünsüzleri yanında meydana gelen "ö > ö, ü > ü" değişmeleri ile *h, ñ, g* ünsüzlerinin varlığıdır (*göz, yoh, deñiz, gız*).

2) ğ ünsüzü, ünlü kalınlaşmasına sebep olarak ünlü uyumunu etkilemiştir (*gelecâm*).

3) Yazı dilindeki, "*çamur, yağmur*" gibi kelimelerde yuvarlak ünlüler düzdür (*çamır, yağmur*).

4) Aitlik ekinden önceki bulunma hâli eki ünlüsü uzun telâffuz edilir (*evdeki*).

5) Ön damak ünsüzü "k", ince ünlüler yanında boğumlanma noktasını orta damağa çeker (*eķmek*).

6) Bu ağızlarda yoğun olarak görülen hece kaynaşması, daha çok "ğ" ünsüzünün düşmesiyle meydana gelir "*nâdar, neşâl*".

7) "-ıncı/-inci" ve "-ı/-i" zarf-fiil ekleri işlektir "*yapıncı, ağlayı ağlayı*".

8) Zamir kökenli 1. şahıs ve bildirme ekleri, "-ım/-im, -ıķ/-ik, -ıķ"tır (*gelirim, gelirik*).

9) Şimdiki zaman eki esas olarak "-yo"dur (*geliyo*). Şereflikoçhisar ile Develi'nin Kızık köyü ağızında "-y/-iy/-yi", Niğde'nin Bor, Çamardı, Fertek, Nevşehir'in Ürgüp ve Derinkuyu ağızlarında yer yer "-yoru, -yörü" ekine rastlanır. "-yoru" eki, bu bölgelerdeki yörük ağızlarının özelliğidir.

10) İstek eki, çokluk 1. şahıs çekiminde ve birleşik kipli çekimlerde işlektir (*geleydi, gelek*).

11) Duyulan geçmiş zaman eki "-miş-miş" in 3. şahıs dışındaki çekimleri yazı dilinden farklıdır (*gelmissik, yapmussum*).

12) Teklik 2. şahıs iyelik ekinde, ilgi hâli ekinden önce "ñ > y" değişmesi olur "*babayñ*".

Grup içindeki ağızlar arasında, bütün bu özelliklerin yoğunluk derecesi ve bunlarla ilgili istisnaî şekiller bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Meselâ Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesi ağızı üzerinde yapılan bir çalışmada iki köy ağızı karşılaştırılmakta ve Kızılcalı köyü ağızında "ğ" ünsüzünün ince ünlüleri kalınlaştırdığı, Boğazevci köyünde ise bu değişmenin olmadığı belirtilmektedir (Krş/M1, 19).

NEVŞEHİR VE YÖRESİ AĞIZLARI

I. CİLT

SES BİLGİSİ
(Phonétique)

İKİNCİ BASKI

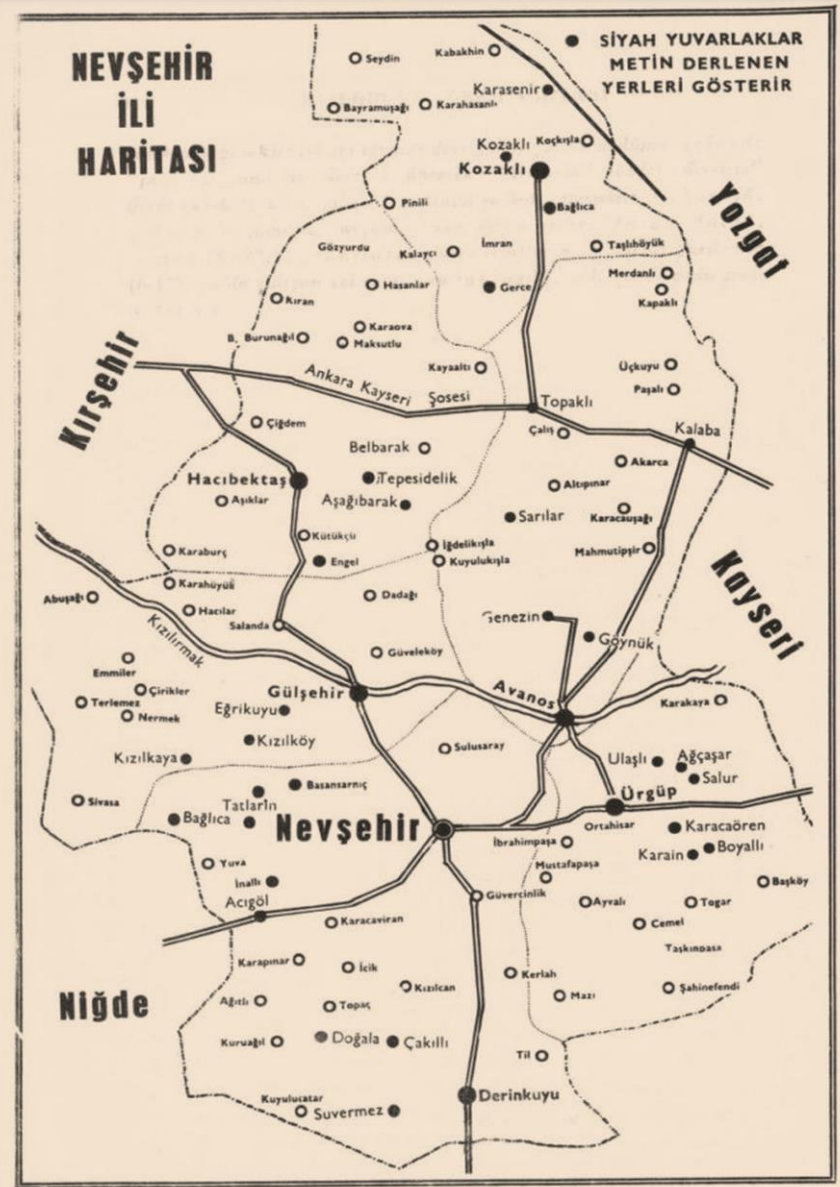
Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde Öğretim Üyesi

Nevşehir Ağzı

*Teorik ve uygulamalı bölümlerde
ağırlıklı olarak bu kaynak eser
kullanılacaktır.*

Nevşehir ağızı ses bilgisi için yararlanılan metinlerin toplandığı yerleri gösteren bu harita, Zeynep Korkmaz'ın «Nevşehir ve Yöresi Ağızları» adlı eserinden alınmıştır.

Kaynak: Zeynep Korkmaz, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, 1963

Nevşehir ağızlarında tespit edilen ünlüler ve özellikleri, yandaki sütunda gösterilmiştir.

Yazarın kullandığı terimlerin farklı kaynaklarda başka terimlerle karşılanıp karşılanmadığını araştırınız.

1. ÇİZELGE

	Düz Ünlüler			Düz - Yuvarlak ünlüler		Yuvarlak ünlüler		
	Geniş	Yarı geniş	Dar	Geniş	Dar	Geniş	Yarı Geniş	Dar
<i>Kalın ünlüler</i>	a	á	ı			o	ó	u
<i>Yarı-kalın ünlüler</i>	a	ə	ı			o		u
<i>Bulanık ünlüler</i>		á			ü	ó		
<i>İnce ünlüler</i>	e	é	i	ê	î	ö		ü

Kaynak: Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, 1963

Nevşehir ağızlarında tespit edilen ünsüzler ve özellikleri, yandaki sütunda gösterilmiştir.

Yazarın kullandığı terimlerin farklı kaynaklarda başka terimlerle karşılanıp karşılanmadığını araştırınız.

II. ÇİZELGE

	Kati Ünsüzler (Geräuschlaut, Bruit)				Akıcı Ünsüzler (Sonante)							
	Patlayıcı (Explosive)		Sızıcı (Fricative)		Genzel (Nasal)		Yanak (Laterale)		Titreyici (Vibrante)		Yarım ünlü	
					Patlayıcı (Ekplosive)		Sızıcı (Fricative)		Sızıcı (Fricative)		Sızıcı (Fricative)	
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Çift dudak (Bilabiale)	b	p			m							
Dış dudak (Labio-dentale)			v	f								
Dış-Dişeti (Denti-alveolare)	d, d'	t, t'	s, s'	ş, ş'	n, n'	ņ	l, l'	l'	r, r'	r	y	
Dişeti-Öndamak	c, c'	ç, ç'	j	ş, ş'								
Öndamak (Prépalatal)	g	k	ğ		ñ, ñ'	ñ						
Ardamak (Postpalatal)	ğ	k	ğ		ñ	ñ						
Gırtlak (Laryngal)	g	k	h	h								

+ : Tonlu (Yumuşak) ünsüz işareti
- : Tonsuz (Sert) ünsüz işareti

Kaynak: Zeynep Korkmaz, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, 1963

Nevşehir ağızı ile ilgili akademik çalışmaların genel bir değerlendirmesini içeren bu makalenin öğrencilerimiz tarafından dikkatle incelenmesi ve 10. haftada yapılacak olan metin çözümlerinde yardımcı materyal olarak kullanılması önerilir.

NEVŞEHİR AĞZI DİL BİLGİSİ BİBLİYOGRAFYASI

Mehmet HAZAR*

ÖZET

Kapadokya bölgesi zengin bir kültüre sahiptir. Bu kültür taşıyıcılarından biri de Oğuz Türkçesidir. Hıristiyan Kıpçak Türklerinden (Grek harflı Türkçe metinler yazan Karamalı Türklerinden) sonra bu bölgede Oğuzlar ana unsur olmuştur. Bu çalışma bir bibliyografya denemesidir. Çalışmanın konusu Nevşehir ağızıdır. Çalışma dil bilgisiyle sınırlandırdı. Önce Türkiye Türkçesi ağız çalışmaları üzerine bir değerlendirme yapıldı. Sonra Nevşehir ağızı üzerine değerlendirme yapıldı. Ses, şekil, söz dağarcığı, deyim ve atasözleri üzerinde duruldu. 65 bibliyografyada Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları'na ait 41 çalışma, diğer dergi ve basılmış bildirilere ait 12 çalışma, 4 kitap, 8 tez bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyografya, Dil Bilgisi, Kapadokya, Ağız, Nevşehir, Oğuz, Türkçe.

LINGUISTIC BIBLIOGRAPHY OF NEVSEHIR DIALECT

ABSTRACT

The Cappadocia Region has a rich culture. Oghuz Turkish was one of the transferring elements of this culture. Oghuz Turks became the main element after the christian Kipchak Turks (Karamanli Turks that used the greek alphabet in their Turkish texts) in this region. This is a bibliographic study that deals with the dialect of Nevşehir. This study has been limited to the linguistic aspect. First off, an evaluation on the Turkish dialect in Turkey has been carried out and as a second step, an evaluation on the dialect in Nevşehir has been conducted which focuses on phonology, morphology, idiomatic expressions and proverbs. There are 41 cultural and historical studies about Nevşehir, 12 studies published in journals and papers, 4 books and 8 theses in the bibliography of this study.

Keywords: Bibliography, Cappadocia, dialect, linguistic, Nevşehir, Oghuz, Turkish.

GİRİŞ

Ağız Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Kaşgârlı Mahmud *Divânı Lügâti't-Türk*'te Türk ağızları üzerinde durmuştur. İşte o ağız özelliklerini taşıyan Türk boyları değişik cihetlerden (Küçük Türkistan)¹ Anadolu'ya farklı zamanlarda gelip yerleşmişlerdir.² Hâlen Türkiye'de diğer Türkler iskân edilmektedir. İskânlar neticesinde lehçe tabakalaşması oluşur.³ Tarihte Anadolu'dan başka coğrafyalara gidip yerleşen

*Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Nevşehir – TÜRKİYE, E-posta: mhzar@nevsehir.edu.tr.

¹ Leylâ Karahan, "Küçük Türkistan Anadolu", *Bilgi*, S: 2/Yaz (1996), s. 135.

² 13. asırdan buyana (*Eski Türkiye Türkçesi* (veya Eski Anadolu Türkçesi) ağızları el yazmalarını yadigar olarak bırakmıştır.

³ Zeynep Korkmaz, "Bartın Yöresi Ağızlarındaki Lehçe Tabakalaşması", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar II*, TDK Yay., Ankara 1995, s. 227.

Zeynep Korkmaz'ın «Nevşehir ve Yöresi Ağızları» adlı eserinde ağırlıklı olarak ses bilgisi üzerinde durduğu dikkate alınır, şekil bilgisi özelliklerini inceleyen bu makalesiyle birlikte ağız alanının incelenmesi hemen hemen tamamlanmış olmaktadır.

Öğrencilerimiz Zeynep Korkmaz'ın bu çalışmalarını her zaman dikkatle inceler, metin çözümlemelerinde bu önemli kaynaklara sık sık müracaat ederlerse, ses ve şekil bilgisi ile ilgili birçok sorunu çözebileceklerdir.

NEVŞEHİR VE YÖRESİ AĞIZLARININ ŞEKİL BİLGİSİNİ BELİRLEYEN TEMEL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE*

Zeynep KORKMAZ**

Özet

Anadolu ve Rumeli ağızları daha bu bölgelere yerleşim tarihinden başlayarak yazı dilinin etkisinden uzak ve yalnızca söyleyişe bağlı değişim ve gelişmelerle yol almıştır. Bunlara farklı boy ve aşiretlerden gelen özellikler de katılmıştır. Aynı olgu Nevşehir ve yöresi ağızlarında da görülmektedir. Hatta iskân tarihindeki özel durum dolayısıyla bu etken daha da belirgindir. Bildiride, bu yörentin şekil bilgisini belirleyen temel özellikler: 1. Ses değişimlerinin gramer öğelerine yansımından doğan ve ağız yapısını yazı dilinden ayıran özellikler ile, 2. Eski Anadolu Türkçesinden bölge ağızlarına geçen çeşitli gramer öğeleri ve bunların geçirdiği tarihi basamaklanmalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir ve yöresi ağızları, ses değişimleri, şekil bilgisi, özellikleri, Eski Anadolu Türkçesi, değişim basamakları.

Abstract

About the Main Characteristics which Define the Morphology of Nevşehir and its Districts Dialects

Anatolian and Rumelian dialects have developed beginning from the first settlements to these regions via diction-centered evolution and improvements rather than via the effects of written language. Characteristics of different clans and tribes have been also added to this frame. The same improvement was also observed in Nevşehir and its districts dialects. Even, this factor was more observable because of the special condition in its housing history. In the paper, the main characteristics, which define the morphology of this region, were analyzed: 1. the characteristics, which separate the structure of dialects from written language and emerged from the reflection of phonic alteration over grammatical elements, 2. various grammatical elements, which transformed from old Anatolian Turkish to regional dialects and their history of evolution.

Key Words: Nevşehir and its Districts Dialects, phonic alterations, Characteristics, Old Anatolian Turkish.

* Bu makale, Erciyes Üniversitesi tarafından 2006 yılında düzenlenen sempozyuma sunulmak üzere gönderilen bildirinin metnidir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü emekli öğretim üyesi.